

OBRANA HRVATSTVA BEČKOGL AGENTA JOSIPA KERESTURIJA

Ujednoj zbirci narodnih pjesama iz 1813-1814. nalazi se vrlo raširena i omiljena kajkavska napitnica »Nikaj na svetu lepšega ni«, s bilješkom sa strane: »Poveda se da ju je Keresturi agens napravil«.¹ Franjo Fancev je smatrao da je autor napitnice Josip Keresturi i prvi u nas 1930. upozorio na njegov plodni i zanimljiv rad.² Najvjerojatnije je anonimni autor bilješke mislio na našega Keresturija, upravo zbog tadašnje njegove popularnosti među hrvatskim intelektualcima i posebno klerom, premda je potkraj 18. i u prvoj polovici 19. st. bilo u Hrvatskoj više javnih djelatnika s tim prezimenom, i među njima nije samo Josip bio agens, tj. politički agent na bečkom dvoru.³ Ta stara napitnica iz 18. stoljeća nije jedina veza Josipa Keresturija s domovinom, jer je objavio trinaest latinskih djela u kojima se stalno proteže njegova angažiranost za hrvatsku političku i kulturnu samostalnost. Budući da je slabo poznat u povijesnoj literaturi,⁴ ukazat će ukratko na njegov život i djelo te upozoriti na rodoljubni aspekt u njegovim djelima.

¹ A. Šimčik, *Popijevka »Nikaj na svetu lepšega ni« od g. 1813. i njen navodni autor*, Hrvatska revija 3 (1930) 456-459.

² F. Fancev, *Prilozi za povijest književnosti Hrvatske. Ko je Keresturi agens, autor pjesme »Nikaj na svetu lepšega ni?«?*, Nastavni vjesnik 39 (1930) 1-4, 38-40.

³ Stjepan Keresturi, vjerojatno Josipov brat, bio je početkom 19. st. agent zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca na bečkom dvoru. Usp. M. Vrhovac, *Diarium*, I. Zagreb 1987., passim.

⁴ Jedini koji je opširnije u nas pisao o političkoj misli u Keresturijevim djelima bio je T. Matić, *Josip Keresturi i njegovi pogledi na političke prilike poslije smrti Josipa II.*, Rad HAZU, knj. 270, Zagreb 1941., 149-188; također skraćeno njemačko izdanje, T. Matić, *Josip Keresturi über die politische Lage nach dem Tode Josefs II.*, Bulletin international d'Académie croate des sciences et des beaux-arts de Zagreb; Classes: d'histoire et de philologie; de philosophie et de droit; des beaux-arts et belles-lettres, Livre 13 (1941) 29-39. Isti autor je objavio još jednu malo skraćenu verziju svoga rada u: T. Matić, *Pjesnik napitnice »Nikaj na svetu lepšega ni« o političkim prilikama poslije smrti Josipa II.*, Hrvatska smotra, IX (1941) 398-407. Na jedan Keresturijev kratki spis s prijedlozima za gospodarsko i društveno poboljšanje medimurskoga kraja, upozorio je V. Kapun, *Tri stara opisa Međimurja*, Međimurje, 3 (1982) 121-137 (na str. 122-125: Keresturijeva »Razmišljanja kako se može narod u Međimurju najviše usrećiti«). Najnoviju biografiju vidi u mom članku u HBL, 7, Zagreb 2009., 257-258.

Život i djelo Josipa Keresturija

Josip se rodio 20. veljače 1739. u brojnoj obitelji čizmara u Štrigovi, prema prezimenu očito mađarskog podrijetla. Gimnaziju polazi kod isusovaca u Varaždinu, dok zadnja dva razreda završava u Kiseku. Tada odluči postati isusovac i u prijamnom ispitu u kolovozu 1754. izjavljuje da dobro govori materinski hrvatski jezik i latinski, a osrednje mađarski i njemački.⁵ Nakon dviju godina provedenih u bečkom novicijatu, specijalizira 1757. humanističke nauke u Györu. Studira filozofiju u Grazu 1758. i 1759. i zatim tri godine predaje gramatiku na gimnaziji u Trnavi. Od 1763. profesor je u višim, humanističkim razredima u Zagrebu, te ujedno upravitelj đačke Marijine kongregacije i vodi školski orkestar i zbor. U jesen 1764. izlazi iz isusovačkog reda.⁶ Nakon toga studira pravo, a bavi se i latinskim pjesništvom pa je 1765. objavio u Beču tri prigodna spjeva.⁷ Od 1767. desetak godina djeluje kao advokat i javni bilježnik u Varaždinu.⁸ Bio je i član komisije koja je pod vodstvom načelnika, grofa Kollera imala smirivati nesuglasice nastale između političke vlasti i vojne uprave u gradu.⁹ U svezi s tadašnjim događajima u Hrvatskoj, objavljuje također dvije latinske pjesme. Prva je u čast novoosnovanom Hrvatskom kraljevskom vijeću: *Elegia de Consilio regio pro Dalmatiae, Croatiae et Sclavoriae Regnis Varsdini erectoro* (Zagrabiae 1767).¹⁰ Druga je prigodna pjesma uz smrt zagrebačkog biskupa Ivana Paxy: *In obitum Joannis Baptista Paxy, episcopi Zagrabiensis* (Viennae 1773).¹¹ Vjerojatno je tih godina nekom prigodom spjevao i spomenutu kajkavsku napitnicu.

Otprilike 1775. Josip Keresturi odlazi u Beč gdje postaje »kraljevski agent na dvoru za Ugarsku i Erdelj«.¹² Za razliku od političkih i diplomatskih agena-

⁵ M. Vanino, *Podaci o Hrvatima kandidatima Isusovačkoga reda g. 1728.-1767.*, Vrela i prinosi 4 (1934) 74.

⁶ L. Lukács, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicum personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu* (1551-1773), P. II. Romae 1988., 710.

⁷ To su *In mortem imperatoris Francisci*, Viennae 1765; *Elegia in nuptias Josephi II et Josephae imperatricis*, Viennae 1765; i *Dialogus inter Charontem et Pankl poetam*, Viennae 1765. Szinneyi spominje sve tri pjesme, a Wurzbach zadnje dvije, no dosad ih nisam uspio pronaći. Navedeni autori donose najpotpuniji pregled Keresturijeve život i popis njegovih rada. Usp. K. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Bd. XI., Wien 1864., 179-180; J. Szinneyi, *Magyar irok élete és munkái*, T. VI., 86-88. Vidi također G. Fejér, *Historia universitatis Hungaricae literaria*, Budae 1835, 83-84.

⁸ Keresturi 1767. objavljuje Elegiju u čast Hrvatskom kraljevskom vijeću, osnovanom te godine u Varaždinu i potpisuje se u naslovu *s advocatus*, pa prema tome zaključujem da je te godine već završio studij i preuzeo službu u Varaždinu.

⁹ K. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, XI, 179.

¹⁰ Typis Francisci Xav. Zerauscheg Bibliopolae per Antonium Jandera p. t. Factor, 8°, (8) str. u NSBZ R II F-8°-1783.

¹¹ Typis Jos. Kurzbock, 4°, 13 str., u NSBZ Bibl. Kušević.

¹² »...königl, ungarisch-siebenbürgischer Hofagent«, tako navodi njegovu službu svremениk de Luca u svom kulturno-političkom vodiču Beča. Usp. (L. de Luca), *Wiens gegenwärtiger Zustand unter Josephus Regierung*, Wien 1787, 308.

ta ili obavještajaca koje su lokalne vlasti ili ličnosti za svoje interese držali u Beču, Keresturi je carski namještenik, savjetnik i diplomat na dvoru za Ugarsku Kraljevinu, tj. za ugarska i hrvatska pitanja. Svojim političkim radom na dvoru i još više pravnim i literarnim djelima postao je poznat pa ga zato suvremenici de Luca¹³ i Josip Volčić¹⁴ ubrajaju u red uglednijih javnih djelatnika i literata tih godina u Beču. U Bečkom dvorskem i državnom arhivu sačuvalo se šest Keresturijevih pisama nekom njegovom prijatelju, iz kojih se vidi da je bio član masonske lože. Pisma osobne naravi govore o rodbini, prijateljima i prilikama na dvoru. Nepoznatog prijatelja iz iste organizacije moli, među ostalim, da njegovu bratu¹⁵ koji se doselio u Beč nađe zaposlenje i primi ga u slobodne zidare. U nekoliko pisama potpisuje se imenom Plutarchus, što mu je vjerojatno bilo ime koje je dobio u loži.¹⁶ Za zasluge u dvorskoj službi Josip II. mu je 23. ožujka 1786. podijelio plemstvo s naslovom de Szinnerszék.¹⁷ Malo je dosad poznato o Keresturijevom privatnom životu, ali je sigurno bio oženjen i imao djece jer se sredinom 19. stoljeća u Varaždinu spominju osobe s prezimenom Keresztury de Szinnerszék, koje su s obzirom na naslov što ga je Josip dobio, očito bile njegovi potomci.¹⁸

Za vrijeme boravka u Beču Keresturi je najviše pisao i njegov spisateljski rad može se podijeliti na dva razdoblja. Za vladanja Marije Terezije i Josipa II. bavi se dnevno-političkim pitanjima te pravnom i povjesnom problematikom. Godine 1776. osnovao je političke novine na latinskom jeziku »Ephemerides Vindobonenses«, koje pod njegovim uredništvom izlaze deset godina.¹⁹ Idućih godina piše komentare i preglede reformnih zakona cara Josipa II. o preuređenju Ugarske i Hrvatske. U djelu *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum...* (Viennae 1788)²⁰ daje neku vrst priručnika za državne službenike o novim propisima i zakonima. U usporednom latinskom i njemačkom tekstu autor u prvom dijelu razlaže novu raspodjelu Ugarske Kraljevine na okružja, dvorske kancelarije, vijeća, komisije i druge strukture

¹³ Isto. L. de Luca, *Das gelehrte Oesterreich*, Bd. I., Wien 1776., 266.

¹⁴ O Josipu Volčiću i njegovu djelu *Lettere viennesi* vidi posebno poglavlj u ovoj knjizi.

¹⁵ Iz zapisa za prijem u isusovački novicijat znamo da je Keresturi imao tri brata, ali nisu zabilježena njihova imena. Usp. M. Vanino, *Podaci*, 74.

¹⁶ HHStA (=Haus – Hof – Staatsarchiv, Wien), VA (=Vertrauliche Akten), 48, Nr. 11. Briefe von Joseph Keresztury, 1785, fol. 122-131.

¹⁷ J. Szinneyi, *Magyar irok*, VI, 87.

¹⁸ Šimčík spominje da je 1845. u Varaždinu živio Eduard Keresztury de Szinnerszegh, a 1868. umrla je u Beču i bila prevezena u Varaždin Katarina Keresztury de Szinnerszegh, udovica posjednika i suca. Usp. A. Šimčík, *Popijevka*, 458.

¹⁹ Novine su izlazile kod tiskara Josepha Kurzböcka, u velikom formatu (4°). Prema bibliografima Keresturi je prigodom smrti Marije Terezije objavio latinski govor *Elogium magnae Mariae Theresiae die 29. Novembris anni 1780. cum summo popolorum suorum luctu e vivis sublatae*, (S.1. et d.), 4°.

²⁰ Djelo ima dva dijela: P. I. XX+199+/10/ str.; P. II. /8/+96+/8/ str.

uprave, a u drugom o sudskom državnom sustavu. Donosi, osim toga, kratki pregled prijašnjih zakona i uspoređuje razlike.

Drugo djelo *Constituta regia quae... Josepho II. pro regia Hungariae eidemquae adnexis regnis et provinciis, nec non M. principatu Transilvaniae condita sunt* (Viennae 1788-1789)²¹ donosi pregled i komentar kraljevskih odredaba za Ugarsku, također na latinskom i njemačkom jeziku. U to vrijeme Keresturi piše opširnu povijesno-pravnu raspravu o vojnim uredbama i plemićkim pobunama u Ugarskoj, koja 1790. izlazi pod naslovom *De veteri instituto rei militaris Hungaricae ac speciatim de insurrectione nobilium* (Vindobonae 1790).²² Na pisanje tog djela potaknuo ga je neki anonimni spis koji govoreći o plemićkim pobunama u Ugarskoj kritizira zakone i smatra ih uzrokom tih pojava. Zato on u prvom dijelu knjige donosi pregled ugarske političke i vojne povijesti od 886. do 1790. godine. Razdijelio je prikaz u pet razdoblja i posebno se osvrće na vojne pohode, plemićke pobune i građanske ratove, služeći se mnoštvom literature i izvora. U drugom dijelu (od 39 str.) raspravlja o pojedinim problemima, kritički analizira različite događaje iz prošlosti i tadašnjeg vremena, te stare i nove zakone. Na kraju donosi prijedloge kako spriječiti slične socijalne nemire i dovesti do nacionalnog jedinstva u zemlji. Djelo je imalo odjeka u Ugarskoj i izazvalo dosta polemika.²³

Sasvim su drukčije naravi djela koja Keresturi objavljuje nakon smrti Josipa II. Kao pravnik i diplomat nije do tada mogao izlaziti iz okvira svoje službe na dvoru i pogotovo izvan službene politike Josipa II. Carevom smrću početkom 1790. politička se situacija u Monarhiji uvelike mijenja. Josipovu su smrt Mađari i Hrvati dočekali s olakšanjem i oduševljenjem, očekujući prestanak germanizacije i političkih novotarija na štetu njihove nacionalne samostalnosti i interesa. Oduševljenje se odrazilo u naglom procватu nacionalne svijesti, u želji za obnavljanjem ugarsko-hrvatske državne nezavisnosti i preporodu narodnosti i narodnoga jezika. Te je nade podupro Josipov nasljednik Leopold II. obećanjem da će poštovati Sabor, čijim sazivom je i započeo svoju vladavinu, i staležima ostaviti njihova prava i sloboštine prema ustavu i zakonima. Hrvati su pak sa svoje strane smatrali da će najbolje sačuvati svoja prava budući učvrstili veze s Ugarskom, pa zato Hrvatski sabor, sazvan u svibnju iste godine, odluči da se ima osnovati zajednička vlada Ugarske i Hrvatske radi obrane njihovog ustava i zakona. Ali Mađari su na Saboru u Budimu odmah pošli i dalje tražeći uvođenje mađarskog jezika kao službenog u državnim službama i školama, čemu se hrvatski poslanici odlučno usprotiviše. Ukratko, u vrijeme Leopolda II. Ugarska i Hrvatska ponovno osiguravaju status nezavisne države,

²¹ Podijeljeno je u dva sveska: I *De publicorum negotiorum administratione* /12/+382 str; II *De politia*, XVI+288+/22/ str. Oba Keresturijeva pravna djela ima više zagrebačkih knjižnica.

²² Tiskamo kod bečkog tiskara Josepha Kurzböcka ima u maloj osmini /16/+530+/27/ str. Primjerke posjeduju glavne zagrebačke knjižnice.

²³ Protiv Keresturijeva *De veteri instituto* objavio je Janos Bárdosy polemičku raspravu *Anmadversiones historico-critico-diplomaticae in opus de insurrectione nobilium*, Buda 1792.

CONSTITUTA REGIA,

REGNANTE AUGUST. IMPERATORE ET RÉGE APOSTOL.

JOSSEPHO II.

PRO REGNO HUNGARIAE EIDEMQUE ADNEXIS REGNIS
ET PROVINCIIS, NEC NON M. PRINCIPATU TRANSILVANIAE.

CONDITA SUNT.

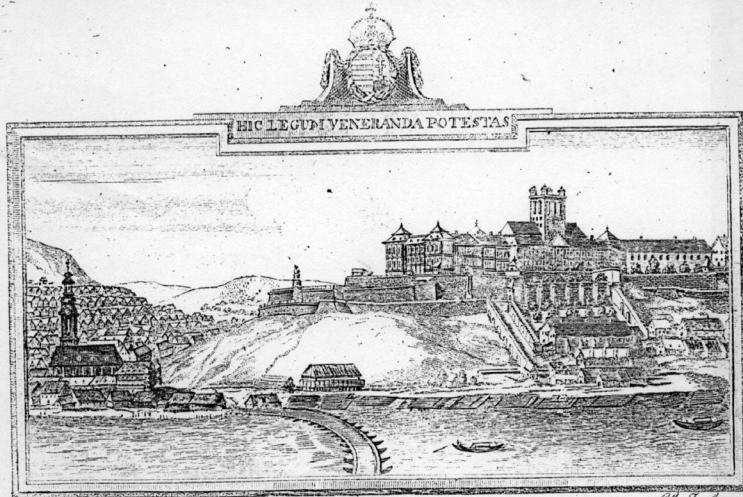
POLITICORUM

PARS I.

DE PUBLICORUM NEGOTIORUM ADMINISTRATIONE.

TO M U S I.

STUDIO ET IMPENDIIS JOSEPHI KERESZTURY DE SZINERSZEK AGENT. AUL.

VIE NNAE,
TYPIS JOSEPHI NOBILIS DE KURZBEK, CAES. REG. AUL. TYPogr. ET BIBLIOPOLAE.
MDCCCLXXXVIII.

Komentari jozefinskikh zakona, u J. Keresturi, *Constituta regia*, Viennae 1788.

ali Hrvati, da bi održali u tome pravedni i ravnopravni odnos, insistiraju na tome da zajednički jezik u državnim i javnim poslovima ostane latinski.

Toj novonastaloj političkoj klimi potpuno se pridružuje i dvorski agent Keresturi, pa u tom duhu 1790. i 1791. objavljuje tri zanimljiva literarno-politička djela, koja su imala veliki odjek u Ugarskoj i Hrvatskoj. Piše ih pod pseudonimom Eleutherius Pannonius, a naziva ih vizijama ili snovima. Premda se u njima predstavlja kao »Hungarus«, jer u prvom redu zastupa interes Ugarske Kraljevine, Keresturi jednak tako traži pravedni položaj za Hrvate i druge narode u kraljevini. Na specifičan način u tim djelima analizira i komentira odnos Ugarske i Austrije kroz političku, kulturnu i gospodarsku problematiku, te zamišlja bolju budućnost Ugarske u monarhiji.

Djelo *Josephus II. in campis Elysiis. Somnium Eleutherii Pannonii*²⁴ svojim naslovom zapravo objašnjava njegov sadržaj, a znači »Josip II. na javnom sudištu«. U obliku dijaloga između Josipa, Marije Terezije i starijih ugarskih kraljeva optužuje Josipovu vladavinu, njegov centralizam, samovolju i germanizaciju. Iste 1790. godine Keresturi objavljuje djelo *Leopoldus II. in campo Rákos. Visio Eleutherii Pannonii*.²⁵ U stilu starozavjetnih proročanstava autor zamišlja novi procvat Ugarske pod vladanjem Leopolda II, a i sam naslov aludira na carevo krunjenje 1790. u Požunu. Drugi dio knjige, od 183 stranice, zapravo je novo djelo s posebnim naslovom *Joannis Pantophelii AA LL et SS. theol. Baccalaurei Commentarius in mirabiles visiones Eleutherii Pannonii*. Sadrži bilješke i tumačenja vizija, simbola, aluzija u djelu. Oba ta djela su iste godine bila prevedena i objavljena na madžarskom.²⁶

Zadnju epizodu svojih vizija Keresturi donosi u djelu *Eleutherii Pannonii Mirabilia fata dum in metropoli Austriae famosi duo libelli Babel et Ninive in lucem venissent. Cum notis Joannis Pantophelii...* (1791).²⁷ Napisano je kao odgovor na djela *Babel* i *Ninive* njemačkog autora, kojeg Keresturi naziva Jona, u kojima se izruguju Mađari, žele posvadati staleže u kraljevini i prikazati ih neprijateljima Austrije. Radnja se odvija u obliku drame ili javnog suđenja, pred židovskom sinagogom i narodom u Beču, glavnih protagonisti Eleuteria i Jone od kojih svaki brani svoje pozicije. Na kraju se Bečani obraćaju i čine pokoru što su mrzili Mađare, Eleuterije je oslobođen zatvora i optužbi, a Jona kažnen. Dok Eleuterije predlaže novi simbol vjere ili credo pravednih odnosa između Austrije i Ugarske.

Najvjerojatnije 1792. Keresturi se vraća u Varaždin i tu se uključuje u raspravu o zagrebačkom kleru, koju su te godine izazvala dva svećenika jed-

²⁴ Djelo nema mjesta ni godine tiskanja, ali se po sadržaju vidi da je objavljeno u Beču 1790. Naime, na kraju predgovora stoji: »Datum Cosmopoli anno conditi orbis 1790. natae vero libertatis Hungariae 904.« Ima u osmini 204 str., a posjeduju ga knjižnice HAZU i NSB u Zagrebu.

²⁵ Nema mjesta tiskanja, samo godina 1790, ima 266 str. Više primjeraka nalazi se u zagrebačkim knjižnicama.

²⁶ Usp. J. Szinney, *Magyar irok*, VI, 87-88.

²⁷ Bez mjesta tiskanja, u osmini XVI+290+/1/ str. Nalazi se u NSB-u u Zagrebu.

nim anonimnim spisom.²⁸ U njemu oni donose prijedloge za reformu klera, a ponajviše se tiču povećanja prihoda i imanja za župnike, pri čemu oštro napadaju i vrijeđaju zagrebački kaptol i biskupa. Keresturi iduće godine objavljuje odgovor na spis pod naslovom: *Vindiciae cleri Zagrabiensis contra Reflexiones Hieronymi Szabadhegyi et Ladislai Fogassi ejusdem cleri reformatorum* (Philadelphiae 1793).²⁹ Na početku autor donosi čak pet predgovora u kojima se obraća zagrebačkom kaptolu, hrvatskom plemstvu, župnicima zagrebačke biskupije, autorima pamfleta i čitaocima, a sve poziva na pomirenje i obranu zagrebačkih kanonika. Trijezno i dokumentirano brani u djelu kaptol od uvreda, poziva kler na suradnju i slogu, i sam daje prijedloge za poboljšanje župničkih prihoda te poziva anonimne pisce da se ispričaju zagrebačkim kanonicima.

Josip Keresturi je preminuo u Varaždinu 27. siječnja 1794. i vjerojatno prema vlastitoj želji pokopan u Dekanovcu (kraj Štrigove) da počiva »na javnom groblju među siromašnim svojim sumještanima«. A u maticama umrlih varaždinske župe župnik je o njemu zapisao: »Josip Keresturi, ugledan čovjek u Beču, zaslužni dvorski agent, učeni svjetovnjak, slava Međimurja, dragocjeni plod ukinute Družbe, osobit branitelj klera, autor Obrane zagrebačkog kaptola protiv bezbožnih kleveta Szabathegyja, i mnogih drugih djela: *Josephus II. in campis Elysiis etc.* Nekad je u ovome gradu bio javni bilježnik, zatim dvorski pjesnik i napokon agent koji je mnogo toga učinio, napisao i vrlo lijepo izrekao...«.³⁰

Josip Keresturi o političkoj i kulturnoj samostalnosti Hrvatske

U djelima, gdje izravno obrađuje problematiku svoje domovine ili svoje sunarodnjake, Keresturi ne samo pokazuje da dobro pozna domaće prilike već često ističe svoju privrženost, ljubav i zauzetost za rodnu grudu. Tako u »Elegiji« u čast Hrvatskog kraljevskog vijeća veliča hrvatske staleže i toplo se obraća svojim sunarodnjacima:

²⁸ *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis altissimo throno regio propositae. Per nobilem Hieronymum Szbadhegyi et Ladislauum Fogassy notis illustratae.* Verioduni 1792. Imena dvojice mađarskih plemića u naslovu su pseudonimima nepoznatih svećenika. U raspravi je sudjelovao i Tito Brezovački djelom *Authoris et reflexionum de reformatione cleri Zagrabiensis per nob. dom. Hieronymum Szabadhegyi praepositarum confutatio per opposita.* Zagrabiae 1793. Usp. F. Fancev, *Prilozi*, 39.

²⁹ Djelo u osmini ima 204+/16/ str. Ima ga NSB-u u Zagrebu i Metropolitanska knjižnica više primjeraka. Na kraju zadnjeg predgovora autor ovako datira nastanak djela: »Dabam in Regno Croatiae, ea in parte, quae Orientem respicit, secunda die undecimi mensis ab orbe condito 5792 (sic!). Amicus hominum Cribator m.p.« (str. 30).

³⁰ F. Fancev, *Prilozi*, 39.

*At vos, o fortis, superis gens cara, Croatae,
Quosque alit Adriaci caerulea lympha maris.³¹*

(Tebi, o jaki, odlični i dragi narode Hrvatske,
kojoj se pridružuje modro i bistro Jadransko more.)

A u obrani zagrebačkog klera naglašava velike zasluge kanonika i drugih svećenika u obrani zemlje, u kulturnom, vjerskom i ekonomskom području kroz povijest i želi spriječiti razdor u tom staležu koji bi štetio cijeloj zemlji. On kao svjetovnjak dobro poznaje crkvene prilike i njegovo je zauzimanje kao pomiritelja među svećenstvom bilo nepristrano, po čemu ga je ono dugo pamtilo.

U tri svoje »vizije« Keresturi, »author, poeta et propheta Hungarus«, kako u njima sebe naziva, bori se za političku i kulturnu nezavisnost Ugarske Kraljevine unutar monarhije, ali nikada ne propušta naglašavati da je Hrvatska kao sastavni dio te kraljevine zemlja s vlastitom kulturom, jezikom i političkim pravima. S obzirom na svoju diplomatsku službu i pogotovo političko opredjeljenje hrvatskih staleža tih mjeseci nakon smrti Josipa II. nije čudno da se Hrvat Keresturi u svojim simboličko-političkim i programskim djelima naziva Mađarem. Izdvajamo ovdje nekoliko njegovih misli koje se tiču hrvatske kulturne i jezične samosvojnosti.

U predgovoru vizije *Josephus Keresturi* kaže da preminulom vladaru ne treba podizati spomenike, piramide i obeliske, nego usred kraljevstva treba podići sudište na kojem će narod presuditi o njegovoj vladavini. Ako je dobro vladao, da bi mu se proslavilo ime, ni tada mu ne trebaju prolazne statue, nego neka mu ime bude urezano u srcima svih građana i prenosi se budućim pokolenjima. Tako sada Josipa II. čeka presuda, pa je ovo djelo zadnja scena devetogodišnje njegove komedije ili tragedije, zapravo tragikomedije.³² Kroz usta Marije Terezije, sudionice u dijalogu, autor optužuje Josipa za samovolju, tiraniju, gaženje zakona i povlastica kraljevine. Prigovara mu da je nametnuo njemački jezik svim narodima u Monarhiji, potisnuvši njihove jezike, pa su toliki vrijedni i zaslužni ljudi bili izbačeni iz državnih službi samo zato što nisu znali njemački. Josip II. u svoju obranu ističe da u njegovoj zemlji živi toliko različitih naroda s vlastitim jezicima, s kojima je nemoguće vladati na uspješan i moderan način, a njegov je ideal »jedan kralj, jedan zakon i jedan jezik« (*unus Rex, una lex, unum idioma*).

Marija Terezija primjećuje da nijedna europska zemlja nema toliko različitih naroda, jezika i običaja kao Ugarska, što nikako ne znači da se to mora ukloniti ili izmijeniti. Naime, jedna stara izreka ugarskog kralja sv. Stjepana kaže: »Kraljevstvo s jednim jezikom i običajem slabo je i nemoćno« (*Unius*

³¹ J. Keresturi, *Elegia de consilio regio*, 8.

³² *Josephus II.*, 11-14.

linguae uniusque moris Regnum imbecille et fragile est). Zato su narodni jezik i kultura osnovna snaga svakoga naroda, od čega može kraljevstvo u kojem on živi imati samo koristi. Uostalom više naroda može živjeti zajedno samo tako da se međusobno poštaju njihova bogatstva: jezik i kultura, dok od jednog nametnut jezik izaziva mržnju drugih prema tom jeziku pa i čitavom narodu. A samosvojnost jednom narodu ne može se tako lako ukinuti. Za primjer navodi gradičanske Hrvate koji stoljećima borave u Austriji i sačuvali su svoj jezik, kulturu i običaje. Kada se jednoj šaćici ljudi nije uspjelo utrnuti njihov identitet, kako netko zamišlja da će to uspjeti s čitavim narodom.

Kralj, dalje, objašnjava da nije bila njegova namjera ukinuti mađarski, ni druge jezike u monarhiji, već da njemački postane zajednički jezik u javnom životu, državnim službama i školi, umjesto latinskog koji je dotada imao tu ulogu, jer latinski jezik ionako umire u mnogim europskim zemljama i zamjenjuju ga narodni jezici. Marija Terezija odgovara da ne mogu zapadne zemlje u tome biti uzor Ugarskoj u kojoj žive Nijemci, Slovaci, Hrvati, Rumanji i drugi narodi s vlastitim jezicima, od kojih nijedan ne može biti zajednički jer ga ostali narodi ne razumiju. Zato ovdje zajednički jezik u javnome životu može biti samo latinski, koji poznaju svi školovani ljudi, a na njemu su od davnine do danas pisani svi zakoni, privilegiji i spomenici.³³

U djelu *Leopoldus II.* komentirajući rasprave Sabora iz 1790. godine o uvođenju mađarskog jezika u javni život i škole autor kaže: »Ugarska nije sama, ima kraljevstvo od Drave do mora i imat će od Une do Timoka« u kojemu se razni narodi služe vlastitim jezicima. »Kada su Mađari s njima ušli u savez nisu rekli: naš jezik bit će vaš, nego bit ćemo jedno srce i jedna duša. Vaše će boravište biti među nama, i naše među vama, i govorit ćemo jezik koji jedni i drugi razumijemo. Ako andeo s ognjenim mačem«, nasatvљa Keresturi, »bude stajao pred vratima Ugarske i puštao samo one koji govore hunski jezik (tj. mađarski), izgubit će majka Ugarska svoj sjaj, niti će imati razloga da ju požele Hrvat, Dalmatinac, Slavonac, Rašanin (Srbin) i Bosanac«.³⁴

U *Pantofelijevom komentaru* nadodaje da kad bi svi narodi koji žive u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji, Slavoniji i Erdelju govorili isti jezik kao u Njemačkoj, Poljskoj, Engleskoj, Francuskoj itd., bilo bi normalno da se njihov maternski i narodni jezik upotrebljava u javnim službama i sudovima, u školama i upravi. Ali Ugarsko Kraljevstvo, uzeto u čitavom svom teritoriju, obuhvaća više naroda s vlastitim i međusobno različitim jezicima, zato se jedno takvo opće pravilo u njemu ne smije i ne može primjeniti. »Ja Pantofelije«, nastavlja Keresturi, »držim da latinski jezik mora ostati tako dugo na snazi dok svi narodi, ili bar određeni odličniji dio spontano ne prihvati mađarski jezik.« Za potvrdu da Ugarsku ne nastanjuju samo Mađari donosi popis 19 slavenskih

³³ *Josephus II.*, 48-57.

³⁴ *Leopoldus II.*, 155-156.

naroda ili etničkih skupina s vlastitim govorima koji žive u Monarhiji, a od toga ih je deset u Ugarskoj.³⁵

U *Mirabilia fata* Keresturi donosi primjere iz povijesti i nabraja hrvatske vojskovođe i druge zaslužne ljude kojima pokazuje hrabrost, poštenje i lojalnost Hrvata prema Monarhiji. Oni jesu, istina, koji put galamđije, ali uvijek vjerni i dosljedni svojim obećanjima.³⁶ A na kraju djela, u »vjerovanju« ili člancima pomirenja između Austrije i Ugarske, autor predlaže da Ugarska Kraljevina uvijek ostane slobodna, neovisna od Austrije i samostalna s vlastitim ustavom, zakonima i pravima. Da sreća Austrije bude neodvojiva od Ugarske i obratno, da jedan vladar upravlja objema zemljama i da jedan narod ne vlada nad drugim i ne propisuje mu zakone. Traži ravnopravnost jezika, slogu i toleranciju, a među ostalim čak i da se pojedini narodi u monarhiji prestanu nazivati pogrdnjim nazivima.

Kao diplomat i politički službenik na bečkom dvoru, te prisnim vezama s mnogim uglednim Hrvatima u domovini je nesumnjivo imao važnu ulogu u stvaranju hrvatske političke misli krajem 18. stoljeća. U prijelomnom trenutku hrvatske politike prema Beču u svojim djelima – vizijama daje smjernice i poticaje za političko i kulturno buđenje u nacionalnom smjeru. Istina, tada su Hrvati svoja prava mogli ostvariti samo u okviru Ugarske Kraljevine, i bez obzira na kasnije posljedice takve politike, Keresturi i njegova generacija hrvatskih intelektualaca čine važnu kariku u razvoju nacionalne svijesti.³⁷

Budući da se borba Hrvata za samostalnost već u godini smrti Josipa II. zapravo svela na borbu za jezik, Keresturi odlučno napada pokušaje da im se nametne bilo njemački ili mađarski jezik. On je u svemu čovjek i intelektualac svoga vremena, odgojen i obrazovan u solidnim isusovačkim zavodima, na dvoru se priklanja tada modernim prosvjetiteljskim strujanjima i u političkom životu stoji uz one koji su na vlasti. Međutim, nikada nije izgubio privrženost domovini, ne zaboravlja ni ono što je naučio u mladosti, jer uvijek s poštovanjem govori o tada već davno ukinutom redu. A kada su političke prilike dozrele među prvima, s čak tri djela, potiče nacionalni pokret. Ne treba zaboraviti da kao dvorski službenik mora djelovati opreznije od drugih hrvatskih suvremenika, ali su njegovi stavovi o kulturnoj i političkoj samostalnosti hrvatskog naroda i o očuvanju nacionalnog identiteta kroz narodni jezik vrlo jasni.

³⁵ *Leopoldus II.*, 261-263.

³⁶ Usp. *Mirabilia fata*, 166-169.

³⁷ Ne ulazeći u pojedinosti dovoljno je spomenuti da su Keresturijeve ideje o hrvatskom jeziku, političkoj i kulturnoj samostalnosti istovjetne s onima koje su na Ugarskom saboru 1790. zastupali tadašnji vodeći hrvatski političari i saborski poslanici, kao ban Ivan Erdödy, Franjo Bedeković, Nikola Škrlec, zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac i drugi. Usp. F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1975, 383-385.